

Л. М. ВАСИЛЬКОВА
(Київ, Україна)

РІЗНОВИДИ СЛОВНИКОВИХ СТАТЕЙ ТЕРМІНІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У ЮРИДИЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

У статті подано класифікацію словникових статей термінів кримінального права, зафіксованих у юридичних словниках, та коротко проаналізовано їх дефініції.

Ключові слова: словникова стаття, лексикографічна дефініція, терміни кримінального права.

Аналіз словникових статей термінопонять кримінального права, розроблених у юридичних словниках (ВЕЮС, СПЕ, ЮТТС), показав, що їх можна зорганізувати за кількома типологічними різновидами¹:

I. Словникові статті, в яких лексикографічна дефініція орієнтована на описову диспозицію ККУ. У межах цього класифікаційного різновиду розрізняємо:

1. Словникові статті з дефініціями, ідентичними описовим диспозиціям ККУ. Особливістю цього різновиду є його малочисельність. Пор., наприклад: *вбивство матір'ю новонародженої дитини* “умисне скоєння злочину під час пологів або відразу після пологів” (ВЕЮС, с. 68).

Такі словникові статті можуть бути переобтяжені відсиланнями до ККУ, наприклад:

- *розбещення неповнолітніх* “вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку {(ч. 1 ст. 156 Кримінального кодексу України)}” (ВЕЮЕС, с. 784);

- *вимагання хабара* “вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть заподіяти шкоду правам чи законним інтересам того, хто дає Х., або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати Х. з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів {(ст. 368 КК)}” (СПЕ, с. 60) — некоректно оформлено посилання на статтю ККУ: не вказано п. 4, що ускладнює сприйняття цього поняття.

2. Словникові статті, в яких дефініція містить лише фрагмент описової диспозиції, частково переформульованої. Такі словникові статті доволі неоднорідні. Серед них виокремлюємо:

1) словникові статті з поширеною енциклопедичною довідкою, напр.:

- *обставини, що виключають злочинність діяння* “у кримінальному праві це інститут, що відокремлює злочинне від незлочинного й об'єднує

¹ У нашій класифікації для зручнішого прочитання використовуємо такі розрізнявальні знаки: {} — відсилання до Кримінального кодексу України (ККУ), [] — енциклопедична довідка, < > — дефініції відсильного типу.

діяння, які тільки за зовнішніми ознаками збігаються з діяннями, передбаченими Кримінальним кодексом України і якими завдається шкода об'єктам кримінально-правової охорони. [З різних обставин такі діяння злочинами не визнаються... Розрізняють дві групи О., що в. з. д.: 1) ...]” (ВЕЮС, с. 550) — нелогічна дефініція, оскільки *обставини* не можуть бути *інститутом*, “що відокремлює злочинне від незлочинного”;

2) словникові статті з непоширеною (короткою) енциклопедичною довідкою, напр.:

- *мордування* “насильницькі дії щодо особи, що полягають в багаторазовому або тривалому завданні болю: щипання, шпагання, нанесення численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостро колючими предметами, дія термічних факторів та інші подібні дії. [М. є злочином]” (ЮТТС, с. 156);

3) словникові статті з відсиланнями, напр.:

- *виконавець злочину (співвиконавець)* “особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений Кримінальним кодексом України {ч. 2 ст. 27}” (ВЕЮС, с. 86);

- *неосудність* “юридичне визначення психічного стану особи, через який вона під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недомумства або іншого хворобливого стану психіки {ч. 2 ст. 19 Кримінального кодексу України}” (ВЕЮС, с. 524);

4) словникові статті з відсиланнями та енциклопедичною довідкою, напр.:

- *обмеження волі* “вид покарання, що полягає у триманні особи у кримінально-виконавчих установах відкритого типу, без ізоляції від суспільства, в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням до праці. {Передбачене ст. 61 КК України} [О. в. призначається на строк ...]” (ВЕЮС, с. 546);

- *організована злочинна група* “стійке об'єднання з трьох і більше осіб, які попередньо організувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та інших злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи {ч. 3 ст. 28 Кримінального кодексу України}. [Специфічними ознаками О. з. г. є: ...]” (ВЕЮС, с. 574).

II. Словникові статті, в яких лексикографічна дефініція не відповідає описовій диспозиції ККУ:

1. Словникові статті з енциклопедичною довідкою, напр.:

- *перевищення влади або службових повноважень* “умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їм законом прав і повноважень. [П. в. або с. п. карається у кримінальному порядку, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, а також якщо супроводжувалось насильством, застосуванням зброї або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями]” [ЮТТС, с. 193];

2. Словникові статті без енциклопедичної довідки, напр.:

- *вбивство на замовлення* “умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника)” (ВЕЮС, с. 68);

- *вина у кримінальному праві* “психічне ставлення особи до скоєного чи скоюваного нею злочину” (ВЕЮС, с. 90);

- *найманство* “злочин міжнародного характеру, сутність якого полягає у вербуванні, використанні, фінансуванні й навчанні найманців, а також в їх безпосередній участі у воєнних або спільних насильницьких діях” (ВЕЮС, с. 495);

- *необхідна оборона* “одна з обставин, що виключає злочинність діяння у кримінальному праві” (ВЕЮС, с. 523);

- *незакінчений злочин* “умисне суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), яке не містить усіх ознак злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу України у зв’язку з тим, що злочин не було доведено до кінця з причин, незалежних від волі винного” (ВЕЮС, с. 514);

- *незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами* “один з видів правопорушень. Полягає в порушенні встановленого порядку поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами” (ВЕЮС, с. 516).

3. Словникові статті з відсиланнями, напр.:

- *вимагательство* “{за кримінальним законодавством України} — злочин проти власності. В. посягає також на особу. В. полягає у вимозі передати майно чи майнові права або вчинення дій майнового характеру з погрозою скоєння насильницьких дій щодо особи, у віданні, під охороною або у власності якої це майно знаходиться, а також щодо близьких їй осіб; розголошення відомостей, які потерпілий або його близькі бажають зберегти в таємниці; пошкодження або знищення їхнього майна, яке знаходиться в їхньому віданні або під їхньою охороною” (ЮТТС, с. 42);

4. Словникові статті з відсиланнями й енциклопедичними довідками (комбіновані), напр.:

- *вимагання* “вимога передачі майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим або близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. [В. може бути пов’язане з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров’я потерпілого, ...] {Вчинення В. тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 189 КК. Відповідальність за В. залежно від предмета злочину передбачено також статтями 262, 308, 312, 313...}” (СПЕ, с. 59) — дефініція цієї статті не відповідає описовій диспозиції ККУ, не містить диференційної ознаки майна (“чужого майна”), що для дефініцій термінів кримінального права є суттєвим недоліком;

- *необережність* “одна з форм вини. {Згідно із ст. 25 Кримінального кодексу України} [Н. поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість]” (ВЕЮС, с. 523);

- *ненадання допомоги* “діяння, яке в передбачених кримінальним законом випадках тягне кримінальну відповідальність. [Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за Н. д. в таких випадках... {(ст. 136 КК)}]” (ВЕЮС, с. 522) — дефініція містить опосередковане відсилання до ККУ, некоректне вживання лексеми *тягне*, що є русизмом; нормативним у цьому контексті, на нашу думку, буде вживання лексеми *спричиняє*;

- *осудність* “психічний стан людини, коли вона в момент вчинення злочину чи адміністративного правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. [О. — юридична передумова вини...] {ст. 19 КК України}” (ВЕЮС, с. 590).

III. Словникові статті відсильного типу:

1. Статті, у яких дефініції містять лише відсилання до певної статті ККУ, напр.:

- *ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом* “злочин, передбачений ст. 409 Кримінального кодексу України” (ВЕЮЕС, с. 929);

- *ухилення від призову за мобілізацією* “злочин, передбачений ст. 336 Кримінального кодексу України ” (ВЕЮЕС, с. 930);

- *ухилення від призову на строкову військову службу* “злочин, передбачений ст. 335 Кримінального кодексу України” (ВЕЮЕС, с. 930);

- *викрадення людини* “злочин, {передбачений ст. 146 Кримінального кодексу України, яка також передбачає відповідальність за близький за своєю суттю злочин — незаконне позбавлення волі}” (ВЕЮС, с. 89) — стаття переобтяжена описовими конструкціями, що ускладнює виокремлення конкретної ознаки цього виду злочину.

2. Статті, які містять відсилання до інших словникових статей, напр.:

- *злочинна група* див. *Організована злочинна група* (ВЕЮС, с. 317);

- *злочинна недбалість* див. *Вина* (ЮТТС, с. 117);

- *зрада Батьківщини* див. *Державна зрада* (ЮТТС, с. 120);

- *обмежена осудність* див. *Осудність обмежена* (ВЕЮС, с. 546);

- *службове підроблення* див. *Підроблення службове* (ВЕЮЕС, с. 821);

- *суїцид* див. *Самогубство* (ВЕЮЕС, с. 874);

- *халатність* див. *Службова недбалість* (ЮТТС, с. 290).

IV. Словникові статті, концептуально неоднорідні, напр.:

- *вбивство* “умисне чи з необережності позбавлення людини життя; найтяжчий злочин проти особи, який посягає на найвищу соціальну цінність — право на життя. {Українське законодавство розрізняє: т. з. просте В., тобто вчинене як без обтяжливих, так і без пом’якшувальних обставин; умисне В...}” (ЮТТС, с. 33); “<див. *Убивство*> протиправне умисне або необережне позбавлення життя іншої людини” (СПЕ, с. 333);

- *вина* “психічне ставлення особи до свого протиправного діяння та його суспільно небезпечних наслідків. [В українському кримінальному праві В. є головною ознакою суб’єктивної сторони складу злочину та однією з

підстав кримінальної відповідальності. В. виступає у формі умислу чи необережності...]" (ЮТТС, с. 43); "психічне ставлення особи до здійснюваних нею протиправних дій (діяння) та їх наслідків. [Виступає у формі умислу (прямого чи непрямого) і необережності (недбалості та самовпевненості)]" (СПЕ, с. 60);

• *грабіж* "{за законодавством України відкрите викрадення державного, колективного чи індивідуального майна громадян}. [Головною ознакою є відкритість викрадення. Вона полягає в тому, що злочинець вилучає предмет викрадення у присутності особи, у власності, віданні чи під охороною якої (чи інших) перебуває цей предмет...]" (ЮТТС, с. 64); "відкрите викрадення чужого майна. [Г. може бути поєднаний з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого...]. {Г. є кримінально караним діянням (ст. 186 КК)}" (СПЕ, с. 77).

Отже, словникові статті термінопонять кримінального права, засвідчені в проаналізованих словниках, різнотипні й неоднорідні за структурою та змістом. Здебільшого таку різнотипність можна пояснити недбалістю укладачів, оскільки в переважній більшості випадків не вироблено загальних критеріїв та принципів побудови словникових статей термінів кримінального права. Кожен різновид словникової статті потребує детального вивчення, опису з метою надання рекомендацій щодо усунення помилок у формулюванні лексикографічних дефініцій термінопонять кримінального права, що, власне, й буде об'єктом нашого подальшого дослідження.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- КК (ККУ) — Кримінальний кодекс України / Основні чинні кодекси і закони України / Уклад. Ю. П. Єлісєвєнко. — К., 2003. — 976 с.
- СПЕ — Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копилєнко, Н. М. Онїшенко та ін. — К., 2010. — 384 с.
- ВЕЮС — Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемшучєнка. — К., 2007. — 992 с.
- ЮТТС — Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончарєнко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін. — К., 2004. — 320 с.

L. Vasyilkova

TYPES OF DICTIONARIES ENTRIES OF CRIMINAL JUSTICE TERMS IN LEGAL LEXICOGRAPHY

The classification of types of dictionary entries presented in dictionaries of criminal justice terms is given in the article. It also contains brief analysis of terms definitions.

Key words: standardization, technical committee, terminological standard, standardization, term / definition, notion, nomenclature, web-site.